

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, ISSN: 2146-0817

Yıl: 2026 Cilt: 18 Sayı: 2

Geliř Tarihi: 01.01.2026 Kabul Tarihi: 01.02.2026

Atıf (APA): Aktan, C. C. (2026), “Hukuk Kaosu, Hukukçu Ordusu ve Hukukun Maliyeti (Kamu Tercihi ve İşlem Maliyetleri İktisadi Perspektiflerinden Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 18 (2): 145-164.

HUKUK KAOSU, HUKUKÇU ORDUSU ve HUKUKUN MALİYETİ

Kamu Tercihi ve İşlem Maliyetleri İktisadi
Perspektiflerinden Bazı Tespit ve Değerlendirmeler

Legal Chaos, the Growth of Lawyers, and the Cost of Law

(Some Observations and Judgements from the Public Choice and the Transaction Costs Economics)

Cořkun Can Aktan¹

1. GİRİŞ

“Hadi tüm hukukçuları ortadan kaldıralım.”
*The first thing we do, let's kill all the lawyers.*²
William Shakespeare

Türkiye’de tam bir hukuk kaosu ve hukuk enflasyonu yaşıyoruz. Ülkemizde Asliye Ceza’dan Asliye Hukuk’a; Sulh Ceza’dan Ağır Ceza’ya yaklaşık 10 bin mahkeme bulunuyor. İnşaatı, tefrişatı ve şatafatı ile göz kamaştırıyor bazıları... Belki de yapılması gereken harcamadan daha fazlasına inşa edilen bu binaların ve adrese teslim ihalelerin gerçek maliyetinin ne olduğunu da çok merak ediyorum. Dünyanın en büyük adalet sarayının Ankara’da inşa edileceği haberine rastlıyorum. Bize “bina değil, adalet lazım” diyorum içimden! İçinde adalet olmadıkça büyük Adalet Sarayları inşa edilse ne olur!

10 bin mahkemede 25 bin dolayında hâkim ve savcı görev yapıyor. Yine bu mahkemelerde istihdam edilen personel sayısı yaklaşık 100 bin dolayında... Zabıt kâtibi, icra kâtibi, mübaşır, yazı işleri müdürü, idarî işler müdürü, icra müdürü ve yardımcıları...

Ülkemizde 2024 yılı sonu itibariyle yaklaşık 200 bin avukat bulunuyor. Her sene neredeyse 15 bin yeni avukatın katılımıyla oluşan avukat enflasyonu ile karşı karşıyayız...

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

² William Shakespeare’in 1591 tarihli Henry VI, Bölüm 2 adlı tarih oyununda geçen bir ifadedir. Shakespeare’in bu sözünü “Hadi bütün avukatları öldürelim” şeklinde tercüme etmenin eksik olacağını düşünüyorum, zira bu söz sadece avukatlara değil tüm hukuk sistemine, hukukçulara, hukuki sürecin ve yasal prosedürlerin bürokratik yapısına, adaletin gecikmesine vs. yönelik bir eleştiri mahiyetini taşır. Bkz. Shakespeare on Lawyers and the Law, <https://www.shakespeare-online.com/quotes/shakespearelawyers.html>

Devasa bir hukuk mevzuatı. Anayasa, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri... Tüzük, yönetmelik, genel tebliğ, tebliğ, genelge, yönerge ve saire... Sürekli değişen mevzuat, mevcut kanunlara ilave edilen ve yürürlükten kaldırılan maddeler... Tüm mevzuat ve içtihadı takip etmek başlı başına bir eziyet...

Hukuk mevzuatının maliyetini merak eden ve ölçen var mı? Tüm hukuk mevzuatı acaba kaç sayfadan oluşuyor? Acaba her bir kanunda ilk yürürlüğe girmesinden bugüne kaç kez değişiklik yapıldı? Eğitimli olan ve hukuk mevzuatını okuyup da anlayan kişi sayısının istatistiksel oranı nedir acaba? Flesch–Kincaid Okunabilirlik Testi, Gunning Fog İndeksi gibi uygulamalardan yararlanarak Türk hukuk mevzuatının bir değerlendirmesini yapınız bakalım! Kanunlarımız okunabilir mi, okunabilir olsa da anlaşılabilirlik seviyesi nedir acaba?

Ülkemizde 24 bin Noter bulunuyor... Yüzlerce evrak, belge, dokümana sürekli mühür basılıyor ve paralar tahsil ediliyor... Taahhütname, kefaletname, vasiyetname, muvafakatname, sulhname, fesihname, ibraname, beyanname... Vakıf senedi, tanıma senedi, yediemin senedi, rehin senedi, borç senedi... Evlenme sözleşmesi, gayrimenkul satış vaadi sözleşmesi, zilyetlik devri sözleşmesi, kira sözleşmesi, taksim ve ifraz sözleşmesi... Hukuki işlemlerde gerekli belgeleri düzenlemek ve onaylamakla yetkili kişi statüsüne sahip olan noterlerin yaptıkları işin gereksiz olduğunu söylemiyorum. Sadece şunu merak ediyorum: Noterlik binalarının ve noterlerde çalışan kişilerin sayısı ve bunun “fırsat maliyeti”nin parasal karşılığı nedir acaba? Bir maliyeci olarak bu maliyet karşısında her belge, doküman ve tescil için basılan damganın parasal karşılığı nedir diye de içimden soruyorum? Leviathan’ın kasasını dolduracak damga vergisinin meşruiyeti konumuz dışında olsa da doğrusu sormak ve sorgulamak istiyorum.

45’i devlet üniversitesi, 38’i vakıf üniversitesi olmak üzere 83 Hukuk Fakültesi ve bu fakültelerde eğitim alan yaklaşık 80 bin hukuk öğrencisi bulunuyor... Üniversitelerimizde yaklaşık 4000 hukukçu akademisyen görev yapıyor...

Ve son olarak üniversitelerde okutulan şişkin, hacimli, sıkıcı, karışık-karmaşık bilgilerle dolu hukuk ders kitapları... Ezberlenmek zorunda kalınan ve birkaç ay bile olmadan unutulmuş bilgiler... Gereksiz zahmet, eziyet ve dahası işkenceye dönüşen bir hukuk eğitimi...

Ülkemizde tam bir *Hukuk Kaosu* yaşandığını söylemek isterim. Ve bu kaosu içerisinde şunlar var: Kaotik hukuk mevzuatı, hukukçu ordusu, avukat enflasyonu, noter enflasyonu ve saire.

Peki hukukçu olmayan birisi olarak *Hukukun Büyümesi*, *Hukukçu Ordusu*, *Hukukçu Enflasyonu* ve netice olarak *Hukuk Kaosu* olarak tanımladığım tüm bu sorunlar beni neden ilgilendiriyor ya da neden rahatsız ediyor?

Bir iktisatçı olarak beni doğrudan ilgilendiren hukukun maliyetidir... İncelemek ve sorgulamak istediğim sadece hukukun görünür ve hesaplanabilir parasal maliyetleri değildir; görünmeyen (gizli) ve parasal olmayan tüm diğer dolaylı maliyetleridir.

2. HUKUKUN BÜYÜMESİ ve HUKUKUN MALİYETLERİ

“Bu gizli köşeler, hukuk mesleğinin kamu ofisleridir; emirler burada çıkarılır, hükümler imzalanır, beyanlar dosyalanır ve Majestelerinin tebaasına işkence ve eziyet etmek, hukuk

uygulayıcılarına ise rahatlık ve ücret sağlamak için sayısız başka ustaca mekanizma devreye sokulur.”³

Charles Dickens

Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach), *Hukukun İktisadi Analizi* (Economic Analysis of Law), Kamu Tercihi (Public Choice) gibi disiplinlerde “*hukuk piyasaları*” (legal markets)⁴ tıpkı mal ve faktör piyasalarında olduğu gibi alıcı ve satıcıların, araçların ve diğer paydaşların yer aldığı bir hukuki hizmetler ve hukuki işlemler sektörü olarak ele alınır. Bu yaklaşımlarda iktisat biliminin fayda ve maliyetler, verimlilik, etkinlik, refah, sürdürülebilirlik gibi kavramları önem taşır. Yukarıda sayılan disiplinlerde çalışan ve hukuk piyasalarını analiz eden akademisyenler metodolojik bireycilik, rasyonalite, özel çıkar güdüsü, arz ve talep gibi araçlar ve kavramlar çerçevesinde hukukun iktisadi analizini yaparlar.⁵

İktisat biliminde “*maliyetler*” konusu işletme, finans ve muhasebe alanlarındaki bakış açısından çok daha farklı ve geniş açıdan ele alınır. Bir genel muhasebe ya da maliyet muhasebesi uzmanı açısından doğrudan kalem kalem hesaplanan parasal maliyetler Kamu Tercihi ya da İşlem Maliyetleri İktisadı alanında çalışan bir iktisatçının hesaplanamayan fakat hesaba katılması gereken maliyetler listesi ile aynı değildir.

Hukukun maliyetleri genel olarak “*doğrudan maliyetler*” ve “*dolaylı maliyetler*” şeklinde ve yine “*içsel maliyetler*” ve “*dışsal maliyetler*” şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir. Hukuk piyasalarında bazı maliyetler hesaplanabilen “*parasal maliyetler*”den oluşur; diğer bir kısmı ise para ile ifadesi kolay olmayan “*parasal olmayan maliyetler*”dir. Hukukun maliyetlerini “*görünür maliyetler*” ve “*görünmez maliyetler*” şeklinde bir ayrıma tabi tutmak da mümkündür.

Hukuk piyasalarında harcanan emek, harcanan zaman, harcanan para söz konusudur. Bunların hepsi ayrı birer maliyet unsurudur. “*Fiziki maliyet*” ve “*personel maliyeti*” denildiğinde harcanan para ve harcanan emek anlaşılır. Harcanan emek kolayca hesaplanabilir, fakat emeğin “*fırsat maliyeti*” ya da “*alternatif maliyeti*” kolayca hesap edilmeyebilir. Hukuk mevzuatının anlaşılabilirliği, erişilebilirliği, okunabilirliği vs. bir “*zaman maliyeti*”dir. Hukuki piyasalarda doğrudan üretim yapılmaz; hukuki işlemler (anlaşmalar, sözleşmeler, davalar vs.) yapılır. Bu yönüyle hukukun kendisi bir “*işlem maliyeti*”dir. Hukuk mevzuatı genişledikçe karışık ve karmaşık bir hale geldikçe işlem maliyetleri artar.

Hukuk piyasalarında yer alan aktörlerin tamamı da bazı suni maliyetler yaratabilirler. Hukuk kurallarını oluşturan yasama organı, hukuk kurallarını uygulayan yürütme organı ve yapılan uygulamaların anayasa ve yasalara uygunluğunu gözetleyen ve denetleyen yargı organlarının bizatihi kendileri arzu edilmeyen maliyetlerin ortaya çıkmasına neden olurlar. Yasama organı, yürütme organı ve yargı organı ile çıkar ve baskı grupları arasındaki ilişki “*lobicilik maliyeti*”, “*rant kollama maliyeti*”, “*torpil maliyeti*”, “*rüşvet maliyeti*” gibi muhtelif maliyetleri ortaya çıkarır.

³ Bkz. Pickwick Belgeleri, İngiliz yazar Charles Dickens'ın Mart 1836'dan Kasım 1837'ye kadar tefrika edilen ilk romanıdır. Söz şu kaynaktan alıntılanmıştır: Charles Dickens and the Law, <https://www.innertemplelibrary.org.uk/archived-files/dickens.pdf>

⁴ Bkz. Bir iktisatçı bakış açısıyla hukuk piyasaları konusunda bkz. Hadfield, 2022.

⁵ Hukuk ve İktisat arasındaki evliliklerden doğan bu disiplinler hakkında giriş niteliğinde bilgi için bkz. Aktan, 2020c, 2020d, 2020e.

Hukuk devletinin üç temel kurumu olarak ele alınan yasama, yürütme ve yargı organları arasında güç çekişmeleri ve gücü ele geçirme topluma maliyetler yükler. Örneğin, yürütme organının yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığını ortadan kaldırma girişimi neticesinde “yargıyı ele geçirme” hukuk ve adalet düzenini tahrip edecek bir büyük maliyettir. Yargının kendisi de fırsat bulduğunda bir “güç odağı” haline gelerek bir toplumsal maliyete dönüşebilir. *Jüdokrasi* (yargıçların hâkimiyeti) ve *Jüristokrasi* (yargılama hukukunun yasama hukukunun yerini alması) adı verilen iki olgu bu anlamda parasal olmayan bir maliyet unsurudur.

Özetle hukukun tüm taraflara (idare, davacı, davalı, avukatlar, vatandaşlar ve tüm topluma) yüklediği maliyetler bulunmaktadır. Konu sadece bütçe maliyeti, parasal maliyet, fiziki maliyet, insan kaynakları maliyeti ile sınırlı değildir. Bu maliyetlerden çok daha önemli olan işlem maliyetleri, fırsat maliyeti gibi unsurlardır.⁶

Hukukun maliyetleri konusunu kanaatimce bugüne değin hep dar bir bakış açısıyla ele almış bulunuyoruz. Örneğin, hukukun büyümesi sonucunda ortaya çıkan işlem maliyetlerinin bir “*güvensizlik maliyeti*” olduğunu anlamış değiliz. Her geçen gün evde, işte, okulda ve her yerde birbirimize çok daha az güveniyoruz. Karşı tarafa güvenmediğimiz için ve kendimizi güvence altına almak istediğimiz için hayatımızı işlem maliyetleriyle donatıyoruz.

İşlem maliyetlerinin bir “*refah kaybı*” olduğunu da anlamış değiliz. İşlem maliyetlerinin, işletmenin mali tablolarında yer almayan bir “*görünmez kalem*” olduğunu unutmamalıyız. İşlem maliyetlerinin doğrudan verimli olmayan faaliyetler ve harcamaların bir sonucu olduğunu düşünmeliyiz. Hukukçuların yaptıkları faaliyet ve işlerin ortaya çıkardığı işlem maliyetlerinin ekonomiye yüklediği refah kaybı ne kadardır diye sorup bir hesaplama yapmalıyız. İşlem maliyetlerinin pek çoğunun devletin başarısızlığından kaynaklandığını sorgulamalıyız.

İşlem maliyetlerinin devlet müdahaleciliğinin ve kamusal regülasyonların bir sonucu olduğunu da anlamış değiliz. Büyüyen ve genişleyen devlet hayatımızın her alanına girerek daha fazla müdahalede bulunuyor ve özgürlük alanımızı daraltıyor. Devletin hukuku “*hukuksuzluğun*” kaynağına dönüşüyor.

Son olarak işlem maliyetlerinin suç oranlarındaki artışın bir ana kaynağı olduğunu da anlamış değiliz. Basit bir gözlemlerle avukat enflasyonu olarak adlandırılan bir sorun varsa eğer, bunun kaynağı suç enflasyonudur. Eğer suç enflasyonu denen bir olgu varsa bunun ana sebeplerinden birisi yoksulluk ve gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Eğer biz iktisatçıların fiyatlar genel seviyesindeki artış olarak tanımladığımız “enflasyon” denen bir sorun varsa bu da yoksullaşmaya ve netice olarak suç enflasyonuna yol açan bir nedendir.

Demek ki, bir iktisatçının “*hukukun maliyeti*” üzerinde kafa yorması hiç de haddini aşan boş bir iş değildir. Şimdi hukukun görünür ve görünmez maliyetleri üzerine bir deneme çalışması yaparak konuyu daha etraflıca açıklamaya çalışacağım.

⁶ Fırsat maliyet ve işlem maliyetleri kavramları için bkz. Buchanan, 1991; Williamson, 1979; Aktan, 2020a, 2021a.

3. HUKUKUN GÖRÜNÜR ve GÖRÜNMEZ MALİYETLERİ

Belki günün birinde benim bu yazımdan esinlenerek “*Hukukun Görünür ve Görünmez Maliyetleri*” adını taşıyan bir ciddi doktora tezi kaleme alınırsa orada aşağıdaki kalemlerin tek tek hesap edilmesi doğru olur. Benim burada asıl ilgilendiğim görünür bütçe maliyeti kalemleri değildir, asıl ilgilendiğim konu hukukun işlem maliyetlerinin ve fırsat maliyetlerinin anlaşılmasıdır.

Tablo-1: Hukukun Görünür ve Görünmez Maliyetleri (Bir Deneme)

Hukukun Görünür Maliyetleri	
1. Mahkeme Sayısı	
1.1. Mahkemelerin inşaat maliyeti	
1.2. Mahkemelerin tefrişat maliyeti	
1.3. Diğer	
2. Mahkemelerde Görev Yapan Hukukçu ve Yardımcı Personel Sayısı	
2.1. Hâkim ve savcı sayısı	
2.2. Yardımcı personel sayısı (Zabıt kâtabi, icra kâtabi, mübaşir, yazı işleri müdürü, idarî işler müdürü, icra müdürü ve yardımcıları)	
3. Avukat ve Yardımcı Personel Sayısı	
3.1. Avukat sayısı	
3.2. Avukatlık bürolarında çalışan personel (sekreter, iş takipçisi vs.)	
4. Avukatlık Binalarının Satış ve Kira Bedelleri	
4.1. Binanın muhtemel satış bedeli	
4.2. Avukatlık bürosu için ödenen kira bedeli	
5. Noter ve Yardımcı Personel Sayısı	
5.1. Noter sayısı	
5.2. Noterlik bürolarında çalışan personel sayısı	
6. Noterlik Binalarının Satış ve Kira Bedelleri	
6.1. Binanın muhtemel satış bedeli	
6.2. Noterlik bürosu için ödenen kira bedeli	
7. Hukuk Mevzuatı	
7.1. Hukuk mevzuatının kelime ve sayfa uzunluğu	
7.2. Hukuk mevzuatının okunabilirliği ve anlaşılabilirliği	
7.3. Kanunlarda ve diğer mevzuatta değişiklik sayısı	
8. Hukuk Fakültesi Verileri	
8.1. Hukuk Fakültesi sayısı	
8.2. Hukuk Fakültelerinde görevli öğretim elemanı ve personel sayısı	
8.3. Hukuk Fakültelerinde okuyan öğrenci sayısı	

Hukukun Görünmez Maliyetleri	
1. Fırsat maliyeti (alternatif maliyet)	
2. Zaman maliyeti (mahkemelerde geçirilen süre, trafik sıkışıklığı vs.)	
3. Zaman maliyeti (Adaletin gecikmesi dolayısıyla katlanılan maliyetler vs.)	
4. Lobcilik maliyeti	
5. Rant kollama maliyeti	
6. Rüşvet maliyeti	
7. Psikolojik maliyet	
8. “Longa Manus” maliyeti: Siyasetin yargıya uzanan eli ve yargının ele geçirilmesi	
9. Jüristokrasi ve jüdokrasi: Adalet ve yargı kurumunun güç odağı haline gelmesinin topluma yüklediği maliyet	
10. Gölge maliyetler (Diğer hesap edilemeyen gizli maliyetler)	

4. “VERİMLİ İŞGÜCÜ” ve “VERİMSİZ İŞGÜCÜ” AYRIMI: HUKUKÇULAR ve AVUKATLAR BU AYRIMIN NERESİNDE?

“Bir tür emek vardır ki, harcadığı nesnenin değerine değer katar; bir başkası ise böyle bir etkiye sahip değildir. Birincisi, bir değer ürettiği için üretken emek; ikincisi ise üretken olmayan emek olarak adlandırılabilir.” (Smith, 1776)

Adam Smith

İktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith (1723-1790) *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinin “*Sermaye Birikimi veya Verimli ve Verimli Olmayan Emek Hakkında*” başlığını taşıyan bölümünde açık bir ifadeyle toplumda en önemli makamlar ve görevlere sahip olanların ve ayrıca onurlu görev ve hizmetler olarak ifade edilen birçok mesleği icra edenlerin aslında verimsiz (üretken olmayan) sınıfın bir mensubu olduğunu yazar. Adam Smith’e göre hukukçular ve avukatlar da bu kategoride yer alır (Smith, 1776):

“... birçok emek türü verimsizdir. Toplumdaki en saygın kesimlerden bazılarının emeği verimsizdir. Örneğin, hükümdar, emrinde hizmet eden tüm adalet ve savaş subaylarıyla birlikte, tüm ordu ve donanma, verimsiz emekçilerdir. Kamu hizmetkârlarıdır ve diğer insanların emeğinin yıllık ürününün bir kısmıyla geçinirler. Hizmetleri ne kadar onurlu ne kadar yararlı veya ne kadar gerekli olursa olsun, daha sonra eşit miktarda hizmet sağlanabilecek hiçbir şey üretmezler. Devletin korunması, güvenliği ve savunulması, yani bu yılki emeklerinin sonucu, gelecek yıl için devletin korunmasını, güvenliğini ve savunulmasını satın almayacaktır. Aynı sınıfta en ciddi ve en önemli mesleklerden bazıları ile en önemsiz mesleklerden bazıları yer alır: din adamları, avukatlar, doktorlar, her türden edebiyatçılar; oyuncular, soytarılar, müzisyenler, opera sanatçıları, opera dansçıları, vb.”

Adam Smith’in bu sözlerini yanlış yorumlamamak gerektiğini düşünüyorum. Smith “verimli” (üretken) ve verimsiz” (üretken olmayan) ayrımını milletlerin zenginliğine katkı manasında yapmaktadır. Emekleriyle bizlere yiyecek, giyecek veya makine gibi somut mallar sunanlar üretkendir. Smith’e göre din adamları ve hukukçular ve hatta doktorlar bile verimli olmayan bir işgücü kategorisi içerisinde yer alır. Hastalandığımızda bir ilaç yazması için aile hekimine gittiğimizde doktorun yazdığı reçete milli gelir hanesine artı olarak ilave edilmez, fakat bu doktorların değersiz ve önemsiz olduğu manasına asla gelmez. Tam tersine doktorluk mesleği olmazsa sağlığımızı iyileştirme imkânımız da olmayabilir.

Adam Smith’in savunduğu serbest piyasa ekonomisine birebir ters bir iktisadi düşüncenin (sosyalizm ve komünizm) entelektüel temellerini ortaya koyan Karl Marx (1818-1883) da verimli emeği tanımlarken değer üretmesine bakmakta ve “*artı değer*” (surplus-value) yaratmanın verimli işgücü olduğunu yazmaktadır (Marx, 1867):

“Kapitalist üretim yalnızca meta üretimi değil, özünde artı değer üretimidir. Emekçi kendisi için değil, sermaye için üretir. ... Yalnızca kapitalist için artı değer üreten ve böylece sermayenin kendini genişletmesi için çalışan emekçi üretkendir. Maddi nesnelerin üretiminin dışından bir örnek verecek olursak, bir öğretmen, öğrencilerini eğitime yanı sıra okul sahibini zenginleştirmek için at gibi çalıştığında üretken bir emekçidir. Öğretmenin sermayesini sosis fabrikası yerine bir öğretim fabrikasına yatırmış olması bu ilişkiyi değiştirmez. (...) Dolayısıyla üretken bir emekçi olmak bir şans değil, bir talihsizliktir.”

Karl Marx ve Adam Smith'in verimli/verimsiz işgücü kavramlarına bakış açısı kısmen benzerdir; Marx farklı olarak sermaye sınıfı ve işçi sınıf ayrımını yapmakta ve işçilerin üreten bir emekçi olduklarını fakat sömürdükleri için talihsiz olduklarını not etmektedir.

5. İŞLEM MALİYETLERİ GAYRİSAFİ MİLLİ HASILA'DAN ÇIKARILMALI MI?

Nobel ekonomi ödülü Douglass C. North'un J. Joseph Wallis ile kaleme aldığı "*İşlem Maliyetleri Gayrisafi Milli Hasıla'dan Çıkarılmalı?*" başlıklı araştırması da o güne kadar pek sorulmamış bir soruyu işlem maliyetleri perspektifinden ele almıştır. North ve Wallis "*İşlem Sektörü*" ya da "*Muamele Sektörü*" konusunda daha önce yaptıkları bir araştırmayı esas alarak (Wallis & North, 1986) işlem maliyetlerinin GSMH hesaplamalarında bir negatif kalem olarak ele alınması hususunu incelemiştir.

Wallis ve North Amerikan ekonomisinde bir asırlık zaman dilimini (1870-1970) esas alarak bu dönemde işlem sektörünün sürekli büyüdüğü tespitini yapmışlardır. Ancak onlara göre işlem ekonomisinin tamamen verimsiz olduğu ve bir değer yaratmadığı görüşü yaygın ve yanlış bir algıdır (Wallis and North, 1988:654). Hemen not edelim ki, North'un bu yaklaşımı geniş ölçüde diğer bir Nobel Ekonomi ödülü sahibi Oliver Williamson'un firma içi ve firmalar arası işlem maliyetleri üzerine yaptığı araştırmalara dayalı bir görüştür. Wallis and North'un görüşleri işlem ekonomisi (transaction economy) ve işlem sektörü (transaction sector) için yapılan bir tespittir. North da Williamson da kamu bürokrasisindeki işlem maliyetlerinin yüksek olmasını "*mülkiyet hakları iktisadi*"⁷ yönünden ele almaktadırlar ve paralel görüşlere sahiptirler. Williamson "*kamu bürokrasisi bir bulmacadır*" (*the public bureaucracy is a puzzle*) ifadesini kullanarak işlem maliyetlerinin kamu sektöründe özel sektöre oranla çok daha fazla olduğunu not etmektedir (Williamson, 1999).⁸

Wallis ve North'dan farklı olarak işlem ekonomisinde ortaya çıkan işlem maliyetlerini tamamen bir israf, savurganlık olarak gören iktisatçılar da bulunmaktadır. Örneğin, William Parker işlem maliyetleri için israf ve savurganlık⁹ tanımlamasını yapmaktadır.

Bu açıklamaları konumuz açısından değerlendirecek olursak "*hukuk*"un konusu olan hukuki işlemlerin "*doğrudan verimli olmayan*" (directly unproductive) bir faaliyet olduğunu ve yaratılan ülke içerisinde yaratılan katma değere bir pozitif katkı olmadığını söyleyebiliriz.

Dar bir bakış açısıyla konuya bakarak bu çalışmanın ana mesajını anlamayan hukukçular olabilir ve bu yüzden metin içerisinde sıklıkla vurguladığım görüşümü burada tekrar yazma gereğini duyuyorum. Avukatlık mesleği ve daha geniş anlamda hukukçuluk mesleği önemsiz, yararsız, değersiz, gereksiz değildir. Asla böyle bir şey söylemiyorum. "*Doğrudan verimli olmayan*" bir meslek niteliğine sahip olması hukukçuları ve avukatları değersiz kılmaz. İktisadi anlamda "*değer yaratmak*" (katma değer) ile ahlaki anlamda "*değerlere sahip olmak*" (values) aynı şey değildir. Avukatlık doğrudan katma değer yaratan (value-creating) ve servet birikimine kaynaklık eden (wealth creating) bir meslek olmadığı için verimli olmayan/üretken olmayan bir meslek sınıfıdır. İşlem maliyetleri ve fırsat maliyeti penceresinden konuya bakan bir iktisatçı için hukukçular "*doğrudan verimli olmayan*" işlem maliyet sınıfıdır. Fakat avukatlık "*insan*

⁷ Mülkiye hakları iktisadi konusunda bkz. Aktan, 2020a.

⁸ Ayrıca bkz. Williamson, 1979; North, 1990.

⁹ Parker'in kullandığı kelimeler hayli serttir: "*waste-sheer, reckless, glorious spendthrift waste.*" Parker, 1988:433.

hakları”, “*hak-hukuk-adalet*” gibi üstün değerleri koruyan ve gözeten bir sınıf olması sebebiyle değerli bir meslektir. “*Katma değer üretmek*” iktisadi manada değerlidir; “*değerlere sahip olmak*” ise ahlak (etik) anlamda değerlidir.

6. LEVIATHAN ve HUKUK

“*Leviathan nasıl zincire vurulabilir?*”

How can Leviathan be chained? (Buchanan, 1975).

James M. Buchanan

Leviathan adlı eserin sahibi Thomas Hobbes’dan bir pasaj okuyalım (1651: 130):

“*Fakat insanlar, barışı sağlamak ve kendilerini korumak için, yapay bir insan yarattıkları gibi, biz buna Devlet adını veriyoruz; aynı şekilde, medeni yasalar adı verilen yapay zincirler de yarattılar; bu zincirleri, karşılıklı antlaşmalarla, bir ucunu egemenlik yetkisini verdikleri kişinin veya meclisin dudaklarına, diğer ucunu da kendi kulaklarına bağladılar. Kendi doğaları gereği zayıf olan bu bağlar, onları koparmanın zorluğu olmasa da tehlikesi nedeniyle tutunabilirler.*”

Hobbes’a göre “*bir insan başka bir insanın kurdu*” (Homo homini lupus est) olduğu için Leviathan’ın egemenliğine tabi olmayı kabul ederiz. Onun ifadesiyle *Hukuk* adı verilen zincirin bir ucu Leviathan’ın ağzına, diğer ucu ise milletin kulaklarına bağlanmıştır. Dev gibi büyük bir devletin (Leviathan)’ın zinciri öylesine güçlüdür ki, millet zincirlere bağlı olarak özgürlükleri ihlal edilerek yaşamaya zorlanabilir. Leviathan’ın zorbalığından korumak için oluşturulan *Hukuk* ise özgürlükleri korumak açısından yeterince güçlü olmayabilir.

Hukuk anarşizmden kurtulmanın yararı ve Leviathan’a sarılmanın ağır bedelidir. Canımızı ve malımızı kendisine teslim ettiğimiz Leviathan’ın bireylere ve topluma maliyeti baskı ve zorbalıktır. Depotizm ve tiranlık Leviathan’ın gücünü istismar ettiği rejimlerdir. Bundan kurtulmanın yolu ise Leviathan’ın büyümesinin tehlikelerini anlamak, güç ve yetkilerine gem vurmaktır. Buchanan’ın “*Leviathan nasıl zincire vurulabilir?*” sorusu bu açıdan çok kıymetlidir.

Düzen ve güvenlik içerisinde yaşamak için ihtiyaç duyduğumuz Leviathan siyasi kurumlar aracılığıyla, tebaası olan insanlara hukuku dayatır. Hukuk pragmatik olarak devletin bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir dayatma ve zorlamadır. Eğer bu zorlayıcı hukuk kurallarının içinde vicdan ve ahlak olmazsa Leviathan hukuku adaletten uzaklaşır, meşruiyetten yoksun olarak varlığını sürdürür.

Leviathan’ın hukuku “*hak-hukuk-adalet*” amacından uzaklaşarak “*hukuksuzluğa*” ve “*adaletsizliğe*” dönüşebilir.¹⁰

Hukukun büyümesi, hukuk mevzuatının genişlemesi, hukukçuların ve avukatların sayısının artması hiç de iyi bir şey değildir. Ben bunu *Hukuk Kaosu* olarak adlandırıyorum. *Hukuk Kaosu* ciddiyetle izlenmesi ve kontrol altında tutulması gereken bir hastalık olarak ele alınmalıdır. Aşırı büyüme kansere dönüşecek “*kötü huylu büyüme*” olarak değerlendirilmelidir.

¹⁰ Leviathan hukukunun tehlikelerine vurgu yapan bazı çalışmalar için bkz. Sunstein and Vermeule, 2020; Levinson, 2024.

Leviathan siyasi gücünü adalet ve yargı kurumlarına taşır, yargıyı siyasallaştırır. Kontrolsüz “siyasi güç” “yargısal güç” ile birleşince asıl tehlike ortaya çıkmış olur. Leviathan hak ve özgürlükleri ihlal eder, millet Leviathan’ın gücü altında ezilir.

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir köşeye itilerek hukukun siyasi gücün müdahalesi altında kalması halinde hukuk yozlaşır ve Leviathan’ın hukukuna dönüşür. Siyasetin yargıya uzanan eli (*longa manus*) neticesinde hukuk kurumu zapturapt altına alınmış olur. Böylece Leviathan’ın hukuku adaletsizlikleri ortadan kaldırayım derken bizatihi hukuksuzluğun kaynağına dönüşür.

Jüdokrasi ve *Jüristokrasi* adı verilen mutlak “yargısal güç” demokrasilerin yozlaşmasına ve gerilemesine yol açan bir durumdur. Hele ki yargısal güç keyfi siyasi gücün bir aracı, aparatı ve sopası haline getirildiğinde işte o zaman demokrasilerin ölümü kaçınılmaz olur.

Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkesinden sapma “hukuksuzluk” ve “adaletsizlik” anlamına gelir; her ikisi de işlem maliyetlerini artırarak hukuk mevzuatını genişletir, yargıçların ve avukatlarında sayısında artışa neden olur.

Sınırsız ve kontrolsüz hukuk “hukuksuzluk” demektir. Leviathan’ın müdahalesiyle hukuk yozlaşır ve yargı kurumları tarafsızlığı ve bağımsızlığını yitirir.

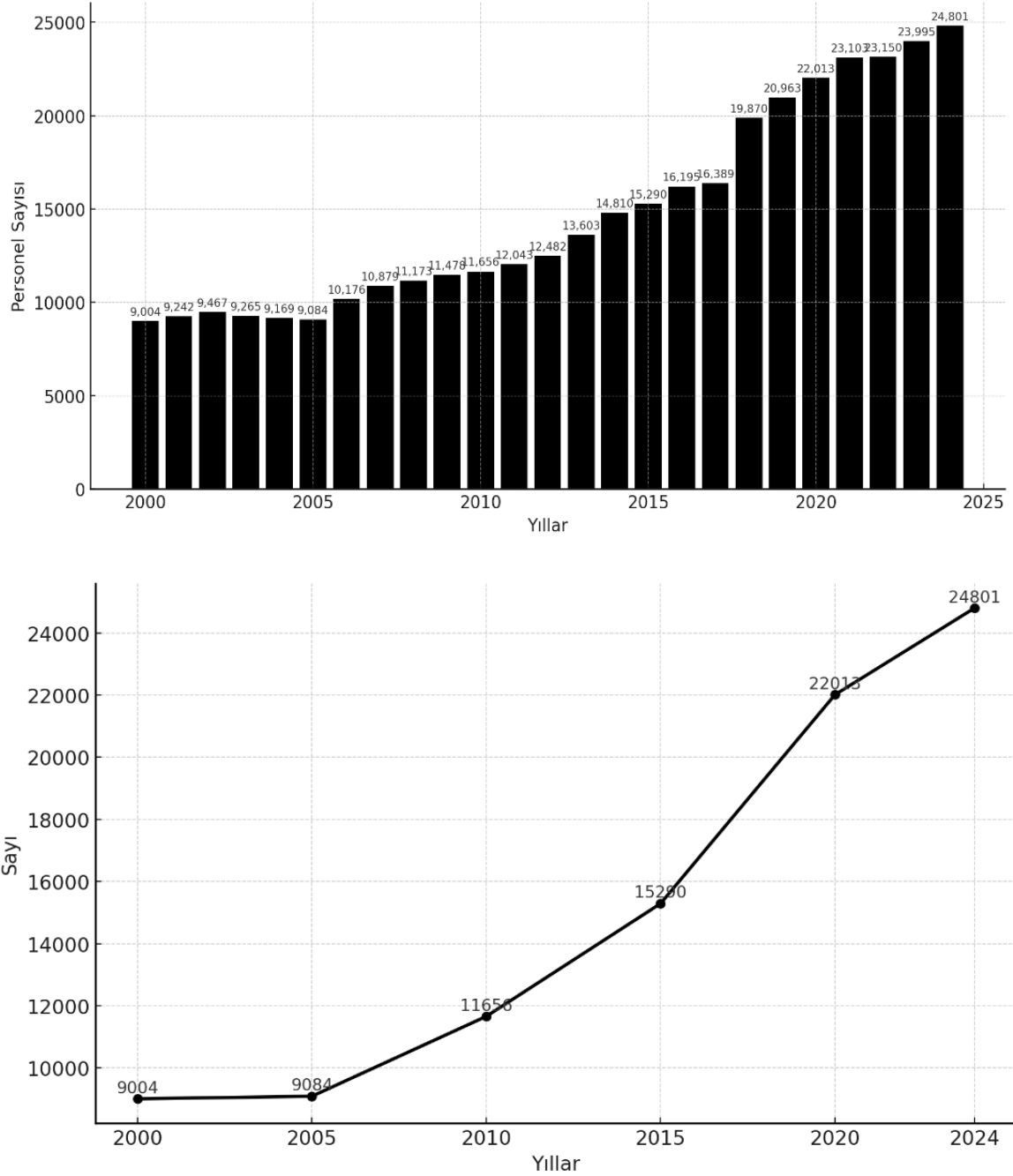
7. TÜRKİYE’DE HUKUK ve HUKUKÇU ENFLASYONU

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024 yılı Adalet İstatistikleri verilerine göre ülkemizde toplam hâkim ve savcı sayısı 2000 yılında 9004 olan sayı, 2015 yılında 15.290’a, 2020 yılında ise 22.013’ a yükselmiştir. 2024 yılında ise sayı 25.000’e yaklaşmıştır. (Grafik-1). Hâkim ve savcı dışında adalet teşkilâtında istihdam edilen personel sayısı ise 2024 yılı sonu itibariyle 100.000 dolayındadır. (Grafik-2).

Ülkemizde 2000-2024 yılları arasında avukat sayılarındaki artış da Grafik-3 üzerinde gösterilmiştir. 2000’li yılların başında 40 bin dolayında olan avukat sayısı 5 kat artış göstererek 2024 yılında yaklaşık 200 bine tırmanmıştır.

Hukuk Kaosu, Hukukçu Ordusu ve Hukukun Maliyeti (Kamu Tercihi ve İşlem Maliyetleri İktisadı Perspektiflerinden Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)

Grafik-1: Hâkim ve Savcı Sayıları (*) (2000-2024)

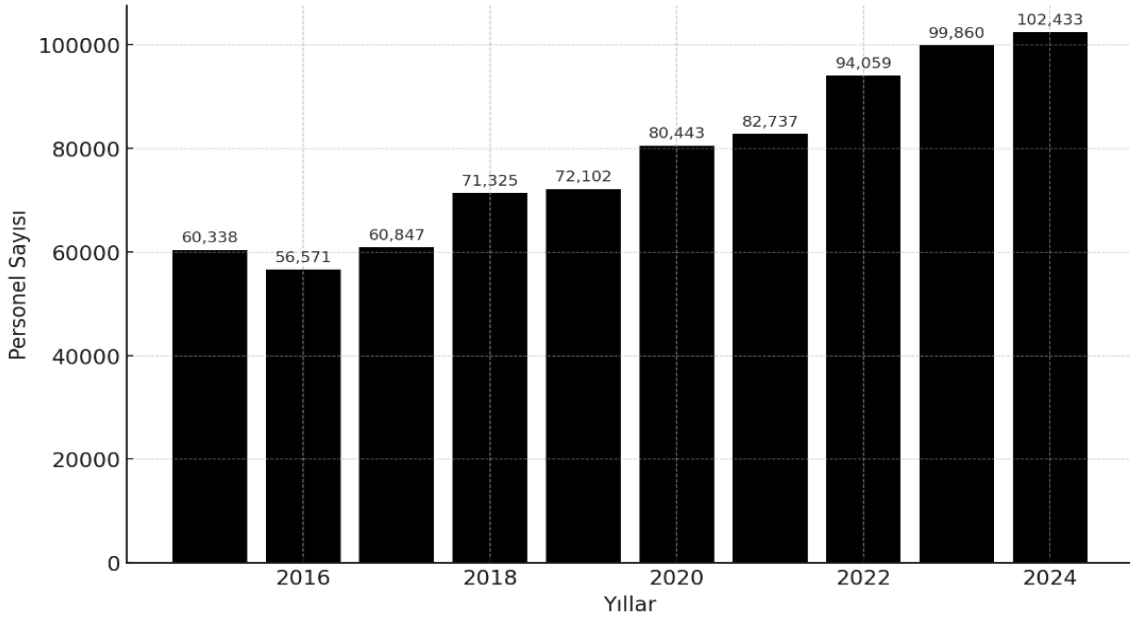

(*) Yüksek Mahkemeler, Bölge İdare Mahkemeleri, Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri, İdare ve Vergi Mahkemeleri'nde görev yapan tüm hâkim ve savcılar.

Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005. (Grafik tarafımızca hazırlanmıştır.)

Yine Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024 yılı Adalet İstatistikleri verilerine göre ülkemizde hâkim ve savcı dışında adalet teşkilâtında istihdam edilen personel sayılarında da yıllar itibarıyla artış söz konusudur. 2015 yılında 60.338 olan sayı 2024 yılında 102.433'e yükselmiştir.

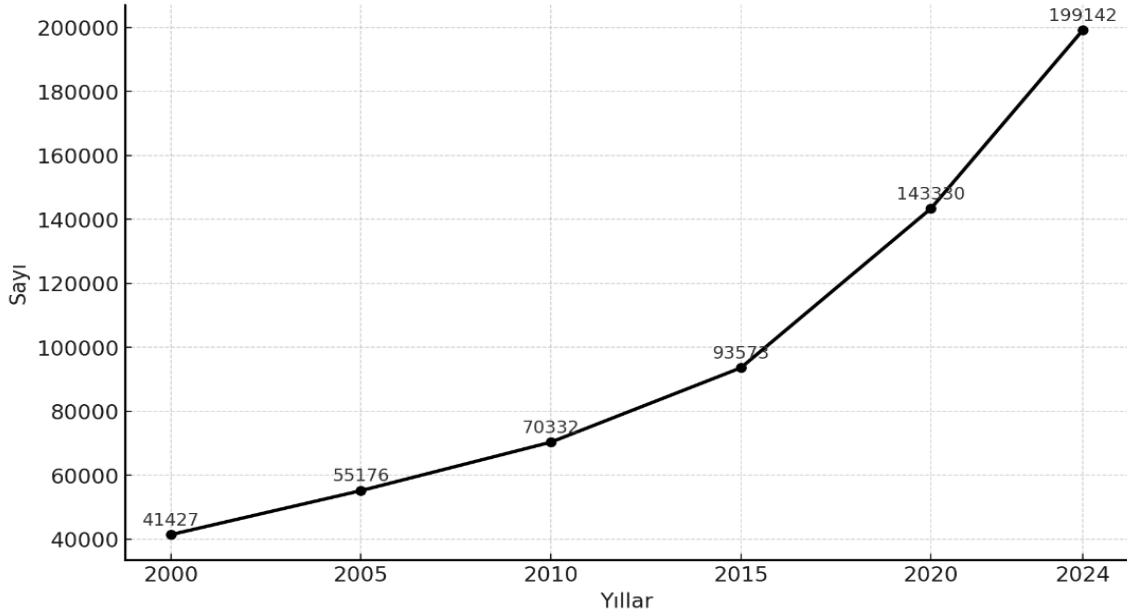
Grafik-2: Hâkim ve Savcı Dışında Adalet Teşkilâtında İstihdam Edilen Personel (*) Sayıları, 2015-2024

Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005. (Grafik tarafımızca hazırlanmıştır.)

Not. (*) Genel İdare Hizmetler sınıfı, teknik hizmetler sınıfı, sağlık hizmetleri sınıfı, yardımcı hizmetler sınıfı personeli dâhildir. Genel İdare Hizmetler sınıfı içerisinde İcra Müdürü ve Yardımcısı, Yazı İşleri Müdürü, İdarî İşler Müdürü, Zabıt Kâtibi, İcra Kâtibi, mübaşir vb. görevler bulunmaktadır.

Grafik-3: Avukat Sayıları, 2000-2024

Kaynak: Türkiye Barolar Birliği verilerinden yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.
<https://www.barobirlik.org.tr/>

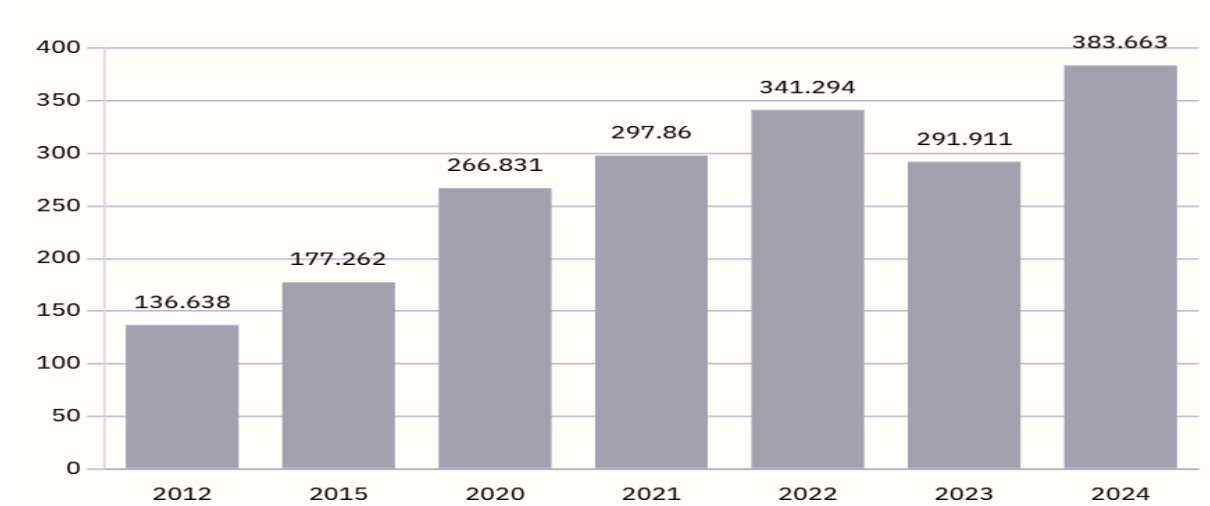
2025 yılında Adalet Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalara göre Türkiye'de mahkeme sayısı 10 bin 237'ye yükselmiştir. Hâkimler ve Savcılar Kurulu 2024 Yılı Faaliyet Raporu verilerine göre adli yargıda toplam 10.054 mahkeme kurulu olup bunların 8.399 tanesi faaliyet göstermektedir. İdari Yargı İlk Derece Mahkemeleri sayıları ise şu şekildedir. İdari yargıda 214 kurulu, 165 faal idare mahkemesi; 90 kurulu 68 faal vergi mahkemesi bulunmaktadır. 9 Bölge İdare Mahkemesinde 83 kurulu, 70 faal idari dava dairesi; 40 kurulu 27 faal vergi dava dairesi bulunmaktadır. 17 bölge adliye mahkemesinde 300 kurulu 238 faal ceza dairesi, 320 kurulu 267 faal hukuk dairesi bulunmaktadır.¹¹

Mahkemelerin görev ve fonksiyonlarına göre türlerinde de (ağır ceza mahkemesi, çocuk ağır ceza mahkemesi, asliye ceza mahkemesi, asliye hukuk mahkemesi, aile mahkemesi, asliye ticaret mahkemesi, iş mahkemesi, tüketici mahkemesi, fıkri ve sınai haklar hukuk mahkemesi, sulh hukuk mahkemesi) çoğalma söz konusudur.

8. SUÇ ENFLASYONU: SUÇ ORANLARINDA ARTIŞ

Hukukçu enflasyonunun büyüme sebeplerinden birisi ülkedeki suç oranlarındaki büyüme ile açıklanabilir. Çok detayına girmeden ülkemizde suç oranlarındaki artışa dair bazı verileri paylaşalım. Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri verilerine göre 2012 yılında ceza infaz kurumlarında kayıtlı kişi sayısı, 136 bin dolayında iken bu sayı yıllar itibariyle katlanarak artmıştır. 2024 yılındaki tutuklu sayısı 2023 yılının aynı tarihine göre %31,4 artarak 383 bin 663 olmuştur. Ceza infaz kurumlarında tutuklu bulunan hükümlülerin %24,6'sı hırsızlık, %8,7'si konut dokunulmazlığının ihlali, %7,2'si kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmaya ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, %6,8'i kasten yaralama, %6,6'sı ise dolandırıcılık suçunu işlemiştir (Grafik-4).

Grafik-4: Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Kişi Sayısı (2012-2024)

Kaynak. Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2024 Haber Bülteni, 5 Mayıs 2025.

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, (Grafik tarafımızca hazırlanmıştır.)

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2024-haber-bulteni-yayimlandi05052025091520>

¹¹ Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2024 Yılı Faaliyet Raporu, s.77.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/1803202511582024-yili-faaliyet-raporu-pdf.pdf>

Avrupa Konseyi Yıllık Ceza İstatistikleri (Annual Penal Statistics) tarafından hazırlanan 2023 yılı rapora göre, Türkiye’de 31 Ocak 2023 itibarıyla 348 bin 265 tutuklu bulunuyor. Türkiye’yi, İngiltere (90 bin 964), Fransa (72 bin 294) ve Polonya (71 bin 228) takip ediyor. Avrupa Konseyi 2024 yılı Ceza İstatistikleri Raporu’nda Türkiye 100 bin kişiye 356 mahpus ile üye ülkeler arasında ilk sırada yer alıyor. Türkiye’yi Azerbaycan (264), Gürcistan (261), Moldova (235), Polonya (202) ve Macaristan (195) izliyor. Avrupa’da en fazla tutuklu ve hükümlünün bulunduğu ülke Türkiye’dir. Raporda, Türkiye’de tutuklu sayısının 2005-2024 döneminde yüzde 369 artış gösterdiği tespiti yapılmaktadır.

Öte yandan Dünya’da cezaevlerinde en fazla tutukluya sahip ülkeler sıralamasında Türkiye 6 sırada yer almaktadır. 2025 yılı başında, ABD yaklaşık 1,8 milyon kişiyle dünya çapında en yüksek tutuklu sayısına sahip ülke konumundadır. Çin, 1,1 milyon kişiyle onu takip ederken, Brezilya 890 bin kişiyle üçüncü sırada yer almaktadır. Devamında Hindistan, Rusya ve Türkiye gelmektedir.

9. DAVA DOSYASI ENFLASYONU: MAHKEMELERİN İŞ DURUMU ve DAVA DOSYA SAYILARINDA ARTIŞ

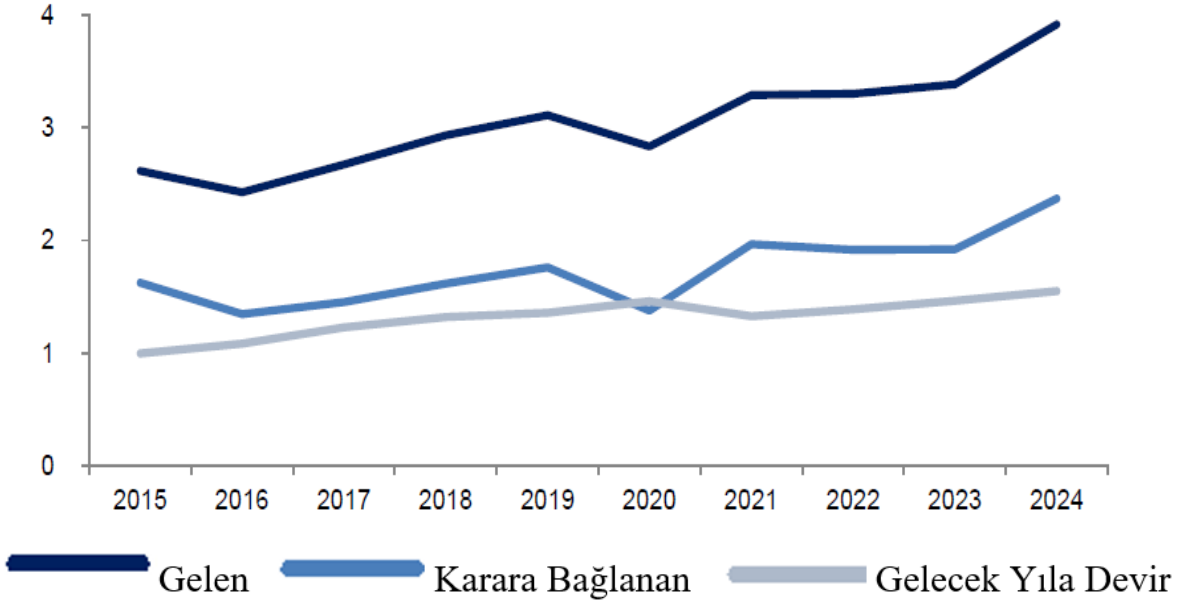
Bir ülkedeki hukuksuzluk ve adaletsizlik durumunun sadece bir yönünü o ülkede mahkemelerdeki iş yükü ve dava dosya sayılarına bakarak anlamak mümkündür. Mahkemelere konu olan dosya sayılarının artması demek o ülkede barış, huzur ve düzenin olmadığı anlamına gelir. Dava dosyalarındaki artış genel anlamda adalet ve yargı hizmetlerini yerine getiren kurumların ve o kurumlarda görev yapan personelin sayısında da artış doğurur. Daha açık bir ifadeyle mahkemelerin sayısı artar, hukuk mevzuatı genişler, hâkim ve savcılarının sayısında çoğalma olur, avukat sayısı artar. Bu hiç de sağlıklı bir gelişme değildir. Sorunu bazı veriler sunarak ortaya koymaya çalışalım.

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri (2024) verilerine göre ceza mahkemelerine gelen dosya sayısında artış sürekli artış olduğu görülmektedir. 2015 yılında ceza mahkemelerine gelen dosya sayısı (geçen yıldan devir, yıl içinde açılan ve bozularak gelen toplam dosya sayısı) 2.619.651 iken, %49,6’lık artış oranı ile 2024 yılında 3.919.685 olmuştur (Grafik-5).

Hukuk mahkemelerinin 2015-24 yılları arasındaki çalışma trendi incelendiğinde de artış trendi gözlemlenebilmektedir. 2015 yılında hukuk mahkemelerine gelen dosya sayısı (geçen yıldan devir, yıl içinde açılan ve bozularak gelen toplam dosya sayısı) 3.400.610 iken, %57,9’luk artış oranı ile 2024 yılında 5.369.402 olmuştur (Grafik-6).

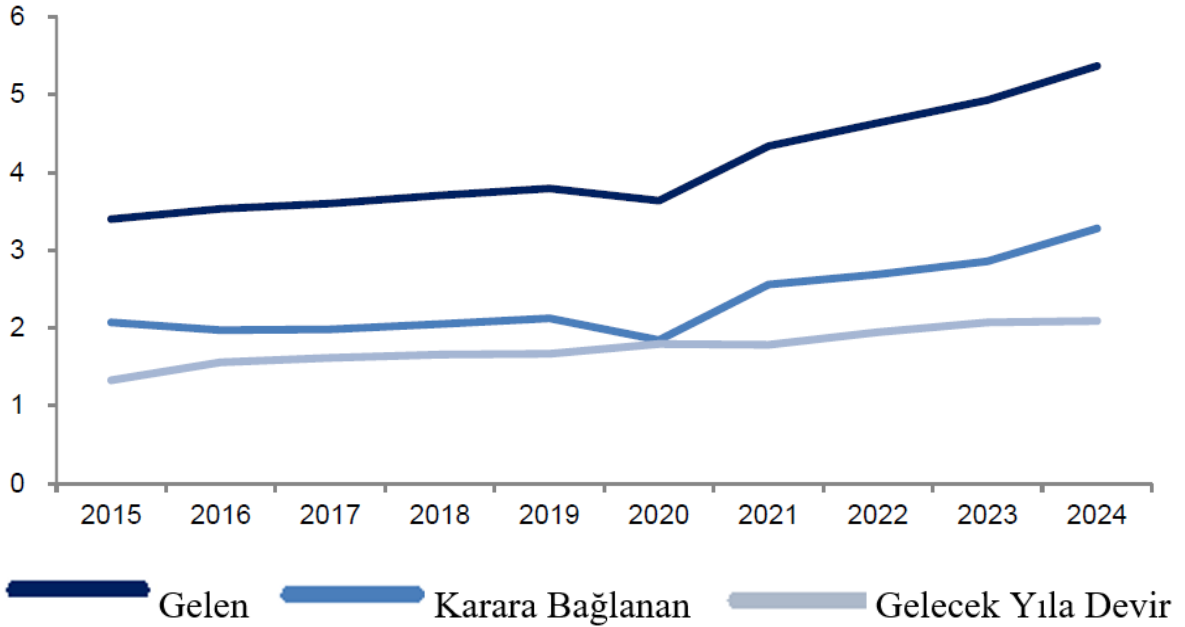
İdare ve vergi mahkemelerindeki durum da farklı değildir. 2015 yılında idari yargı mahkemelerine gelen toplam dosya sayısı 449.725 iken, %47,3’lük artış oranı ile 2024 yılında 662.580 olmuştur (Grafik-7).

Grafik-5: Ceza Mahkemelerinin İş Durumu, 2015-2024 (Dosya Sayısı Milyon)

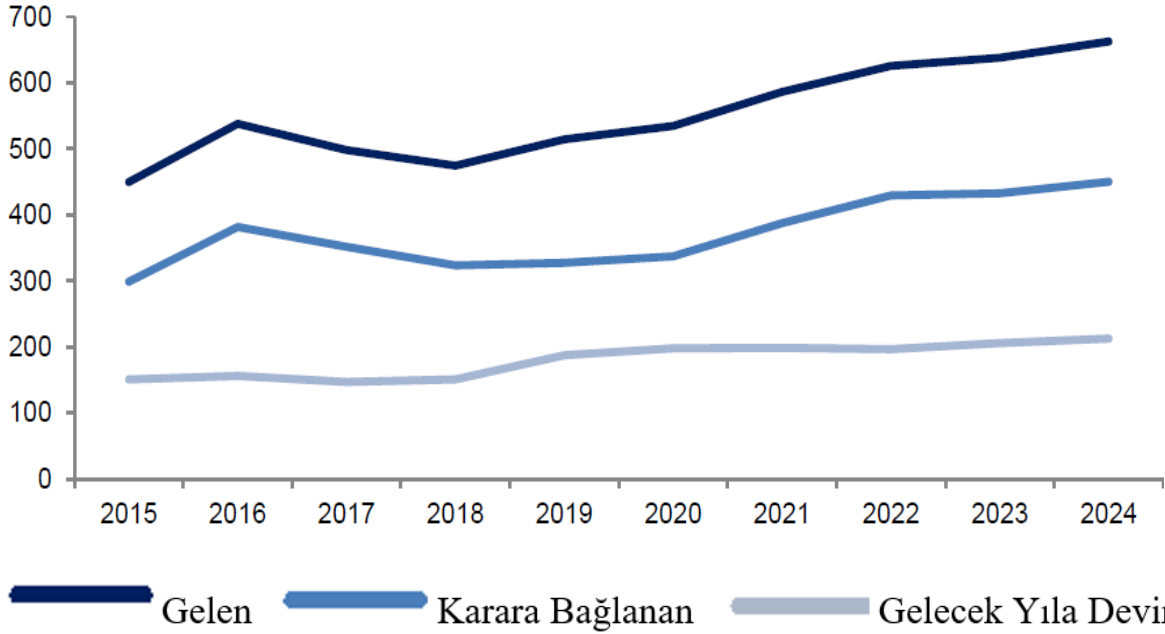
Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005.

Grafik-6: Hukuk Mahkemelerinin İş Durumu, 2015-2024 (Dosya Sayısı Milyon)

Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005.

Grafik-7: İdare ve Vergi Mahkemelerinin İş Durumu, 2015-2024 (Dosya Sayısı Bin)

Kaynak: Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005.

10. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

“En nihayetinde, en alttakilerden en üsttekine, hepsini inceleyin. Biri avukat arıyor, biri ona yanıt veriyor, biri mahkemede bir şey kanıtlamaya çalışıyor, biri savunuyor, biri kararını açıklıyor, kimse kendisi için hak iddia etmiyor, herkes bir başkası için tüketiyor.” (2018:47)
Lucius Annaeus Seneca

Dar bir bakış açısıyla bu çalışmanın ana mesajını doğru anlamayan hukukçular için yazı içerisinde yer alan görüşümü burada tekrar yazma gereğini duyuyorum. Avukatlık mesleği ve daha geniş anlamda hukukçuluk mesleği asla önemsiz, yararsız, değersiz, gereksiz değildir. Asla böyle bir şey söylemiyorum. Hukuk değerlidir ama *“katma değer”* anlamında bir değer yaratmaz. Bu açıdan hukuk *“doğrudan verimli olmayan”* faaliyetler ve işlemlerden oluşur.

“Doğrudan verimli olmayan” bir meslek niteliğine sahip olması asla hukukçuları ve avukatları değersiz kılmaz. *“Değer yaratmak”* (value added) ile *“değerler”* (values) aynı şey değildir. Hukukçuluk (dar anlamda avukatlık) doğrudan katma değer yaratan (value-creating) ve servet birikimine kaynaklık eden (wealth-creating) bir meslek olmadığı için verimli olmayan/üretken olmayan bir meslek sınıfıdır. İktisatçı bakış açısından *“doğrudan verimli olmayan”* işlem maliyet sınıfı özelliği dolayısıyla hukukçuların ve avukatların sayıca artması iktisadi anlamda israf, verimsizlik ve refah kaybıdır.

Avukat enflasyonu ve daha genel anlamda hukukçu enflasyonu sorununun ana kaynağı *“toplam ahlaksızlık”* ve *“sosyal sermaye”* nin erozyonu ve deformasyonu ile açıklanabilir.¹²

¹² Toplam ahlak ve sosyal sermaye konusunu işlediğimiz şu iki kitabımıza müracaat edilebilir. Bkz. Aktan, 2021b; Aktan ve Yay, 2019.

Avukat enflasyonu, hukukçu enflasyonu ve hukukun büyümesi olguları ahlaki değerlerin yozlaşması, suç oranlarındaki artış, yoksulluk, yolsuzluk, kötü devlet yönetimi gibi faktörlerle birlikte ele alınmalı ve ayrıntılı olarak incelenmelidir.

Hukukun büyümesi “hukukun üstünlüğü”ne dayalı hukuk devleti inşa etmek için doğru bir yol değildir. Mevzuatın genişlemesi neticesinde ortaya çıkan hukuk kaosu, hukukçu ordusu, avukat enflasyonu ve görkemli mahkeme binaları güçlü bir hukuk anlamına gelmez.

Hukuk mevzuatının mutlaka görünür ve görünmez tüm maliyetlerini (fiziki maliyetler, insan kaynakları maliyeti, donanım maliyeti, teçhizat maliyeti, işlem maliyeti, fırsat maliyeti, rant yaratma ve rant kollama maliyeti vs.) en aza indirecek şekilde dizayn edilmesi fevkalade önemlidir.

Sosyal sermayesini (sevgi, saygı, ağlar ve bağlar, güven, etik ve erdem ve saire) geliştirmeyi ve güçlendirmeyi başarmış bir toplumda informel kurallar, formel kural ve kurumların yerini almaya başlar ve netice olarak hukuka ihtiyaç azalmış olur. Zaman içerisinde mahkeme sayıları, mahkemelere yapılan dava başvuruları, hâkim ve savcı ve yardımcı personel sayıları, avukat sayısı, noter sayısı vs. azalmış olur.

Sonsöz:

- Hukuk, hukuki işlemlerden oluşur ve işlem maliyetidir.
- Hukuk bir “*güvensizlik*” maliyetidir. Taraflar birbirlerine güvenmedikleri ölçüde daha fazla yazılı ve resmi sözleşmelere ihtiyaç duyarlar ve işlem maliyetlerini artırmış olurlar.
- Hukuk bir “*fırsat maliyeti*”dir. İktisadi anlamda “katma değer” yaratmayan hukukçular “*işlem maliyeti sınıfı*” mensubudurlar. Her bir hukukçunun fırsat maliyeti doğrudan verimli olan iktisadi faaliyetlerde bulunmaları halinde GSYİH’ya ilave edilebilecek potansiyel katma değerın parasal ifadesine ve tutarına eşittir.
- Hukuk “*toplum ahlaksızlık*” adını verdiğimiz yozlaşmanın bir maliyetidir. Birey ahlakı, aile ahlakı, toplum ahlakı, iş ahlakı, ticaret ahlakı, çevre ahlakı, siyaset ahlakı, vergi ahlakı ve saire değerlerin erozyona ve tahribata uğratılmasının ağır bedeli daha fazla hukuktur.
- Hukuk “*sosyal sermaye*” adını verdiğimiz değerlerin yozlaştırılmasının maliyetidir. Sosyal sermaye, sevgi, saygı, ağlar ve bağlar, güven, etik ve erdem ve saire değerlerden oluşan informel kurallardır.
- Hukuk bizatihi devletin keyfi karar ve eylemleri sonucunda oluşan “*hukuksuzluk*” adı verilen yozlaşmanın bir maliyetidir. Siyasi iktidarlar “hukukun üstünlüğü”nü zedeleyen uygulamaları ile hukuksuzluk yaratırlar; böylece bireyler hak-hukuk-adalet arayışı ile hukukun büyümesine neden olurlar.

Hukukun önemini ve değerini anlamayacak ve idrak edemeyecek bir “*entelektül ahmaklık*” anaforu kendimi nasıl sürüklemiş olabilirim ki?

Hukuk olmadan barış, huzur, düzen ve güvenlik içerisinde nasıl yaşayabiliriz ki?

John Locke’un “*hukukun olmadığı yerde tiranlık başlar*” (Where-ever law ends, tyranny begins) (Locke, 1689) sözünün değerini nasıl ihmal edebilirim ki?

Aydınlanma çağının büyük düşünürlerine ilham vermiş olan Romalı hukukçu Marcus Tullius Cicero’nun söylediği gibi “*hukuk ne insanların fikirlerinin bir ürünüdür ne de halkın bir*

kararıdır, bütün evrene hükmeden ebedi ve ezeli bir şeydir.”¹³ Fakat bu sözünün yanına onun bir başka sözünü de eklemeyi ihmal etmeyelim:

“*Daha fazla hukuk, daha az adalet.*”
(*The more laws, the less justice.*)¹⁴

Ve yine bir başka büyük Romalı tarihçi Tacitus’un sözünü de asla unutmamalıyım:

Corruptissima re publica plurimae leges
“*Kanunlar ne kadar çoksa, hükümet o kadar yozlaşmış olur.*”
“*Devlet ne kadar yozlaşmışsa, kanunlar da o kadar çoktur.*”¹⁵
Gaius Cornelius Tacitus

Kurallar ve kurumlar (rules and institutions) konusunda neredeyse 40 yıldan bu yana düşünen ve sayısız makale/kalem kitaba almış bir yazar olarak hukukçulara kendimi anlatamadığım için gerçekten üzüntü duyuyorum. Defalarca tekrar etmekten yorulduğum ana ilkeleri tekrar yazayım:

- Kurallar ve kurumlar çok önemlidir.
- İnförmel kurallar (ve özellikle evrensel değere sahip ahlak kuralları) formel hukuk kurallarından daha değerlidir. Mores Leges’den daha üstündür.
- Formel hukuk kuralları idarenin kararlarının üzerindedir. Açık, anlaşılır, belirli, öngörülebilir, genel ve soyut kurallar (rules) daima kararlardan (discretionary rules) daha üstündür.
- İyi bir oyun için oyunun kuralları oyuncuların çok daha öncelikli bir meseledir. İyi oyun iyi oyuncuların ziyade iyi kurallara dayalı olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. 2017. Özgürlük Felsefesi, Ankara: Orion Yayınları.

Aktan, C. C. 2020a. “İşlem Maliyetleri İktisadı: Ex Ante ve Ex Post Kümülatif İşlem Maliyetlerinin Bir Tahlili”, içinde: C.C. Aktan, Mülkiyet Hakları İktisadı, İstanbul: Divan Kitap.

Aktan, C. C. 2020b. Mülkiyet Hakları İktisadı, İstanbul: Divan.

Aktan, C. C. 2020c. Hukuk ve İktisat (Hukuk ve İktisat Yaklaşımı, Hukukun İktisadi Analizi ve Ekonomi Hukuku Üzerine İncelemeler), İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

¹³ Cicero’nun bu sözü şu kaynaktan aktarılmaktadır: Aktan, 2017: 28-29.

¹⁴ Sıklıkla Cicero’ya atfedilen bir sözdür. Orijinal ifadesi aslında daha farklıdır ve şöyledir: “*Existunt etiam saepe iniuriae calumnia quadam et nimis callida sed malitiosa iuris interpretatione. Ex quo illud ‘summum ius summa iniuria’ factum est iam tritum sermone proverbium.*” Marcus Tullius Cicero, De Officiis [On Duties; On Moral Duty; The Offices], Book 1, ch. 10 (1.10) Loeb Classical Library, https://www.loebclassics.com/view/marcus_tullius_cicero-de_officiis/1913/pb_LCL030.35.xml

¹⁵ Tacitus, Annals, Perseus Digital Library - Tufts University <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Hukuk Kaosu, Hukukçu Ordusu ve Hukukun Maliyeti (Kamu Tercihi ve İşlem Maliyetleri İktisadi Perspektiflerinden Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)

Aktan, C. C. 2020d. Kurumsal İktisat: Kurallar ve Kurumların İktisadi Gelişme Açısından Önemi, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Aktan, C. C. 2020e. Nobelite: Hukuk ve İktisat Yaklaşımının Öncüleri, İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Aktan, C. C. 2021a. “Vergilemede İşlem Maliyetleri ve İşlem Maliyetleri Sınıfı (Vergi Görevlileri, Vergi Hukukçuları, Mali Müşavir ve Muhasebecilerin Yaptıkları İşler ve İşlemler Değer Yaratan Verimli Faaliyetler mi?)”, içinde: C.C. Aktan, Vergi Devleti, İstanbul: Divan Kitap, 2021.

Aktan, C. C. 2021b. Sosyal Sermayesi Sağlam Temiz Bir Toplum İçin Toplam Ahlak, 2.b. Konya: Litera Türk.

Aktan, C. C. ve Yay, S., 2019. Kurumsal Sosyal Sermaye, Ankara: Seçkin.

Buchanan, J.M. 1975. The Limits of Liberty: Between Anarchy And Leviathan. Chicago: The University of Chicago Press. (Ayrıca bkz. James M. Buchanan, The Collected Works of James M. Buchanan, Foreword by Harmut Kliemt, 20 vols. (Indianapolis: Liberty Fund, 1999-2002). Vol. 7 The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan. <<https://oll.libertyfund.org/titles/1827>>

Buchanan, J. M. 1991. “Opportunity Cost”. in: J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman(eds), The World of Economics, The New Palgrave, London: Palgrave Macmillan.

Locke, J. 1689. Two Treatises of Government, ed. Thomas Hollis, London: A. Millar et al., 1764.

<https://oll.libertyfund.org/titles/hollis-the-two-treatises-of-civil-government-hollis-ed>

Tacitus, Annals, Perseus Digital Library - Tufts University

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Cicero, De Officiis [On Duties; On Moral Duty; The Offices], Book 1, ch. 10 (1.10) Loeb Classical Library,

https://www.loebclassics.com/view/marcus_tullius_cicero-de_officiis/1913/pb_LCL030.35.xml

Hadfield, G. K. 2022. “Legal Markets.” Journal of Economic Literature 60 (4): 1264–1315.

Hobbes, T. (1996 [1651]). Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth Ecclesiastical and Civil. London, printed for Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Pauls Church-yard. S. 130.

Levinson, D.J. 2024. Law for Leviathan: Constitutional Law, International Law, and the State. New York: Oxford University Press.

Locke, J. 1689. Two Treatises of Government, ed. Thomas Hollis, London: A. Millar et al., 1764.

<https://oll.libertyfund.org/titles/hollis-the-two-treatises-of-civil-government-hollis-ed>

Marx, K. 1867. Capital. Volume One, Part V: The Production of Absolute and of Relative Surplus-Value , Chapter Sixteen: Absolute and Relative Surplus-Value
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch16.htm>

North, D. 1990. “A Transaction Cost Theory of Politics,” Journal of Theoretical Politics , No 2. Pp.355-367.

Parker, W. 1988. “Old Themes and New Techniques”, The Journal of Economic History, Vol. 48, No. 3 (June., 1988), pp. 428-435

Seneca, 2018. Mutlu Yaşam Üzerine – Yaşamın Kısılalığı Üzerine, (Çev. C.C. Çevik), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Smith, A. 1776. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations by Adam Smith, edited with an Introduction, Notes, Marginal Summary and an Enlarged Index by Edwin Cannan (London: Methuen, 1904). Vol. 1. And Vol. 2.
<https://oll.libertyfund.org/titles/smith-an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations-cannan-ed-vol-1>

Sunstein, C. R., & Vermeule, A. 2020. Law And Leviathan: Redeeming the Administrative State. Harvard University Press.

Tacitus, Annals, Perseus Digital Library - Tufts University
<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Wallis J. J. and D.C. North, 1986. “Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870 to 1970,” in Stanley L. Engerman and Robert E. Gallman, eds., Long Term Trends in the American Economy. Chicago. pp. 95-148.

Wallis J.J. and D. C. North, 1988. “Should Transaction Costs be Subtracted from Gross National Product?”, The Journal of Economic History, Vol. 48, No. 3, pp. 651-654

Williamson, O.E. 1979. “Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations,” 22 Journal of Law and Economics 233-261.

Williamson, O.E. 1999. “Public and Private Bureaucracies: A Transaction Cost Economics Perspective”, Journal of Law, Economics, & Organization , Apr., 1999, Vol. 15, No. 1.

İstatistikler:

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, Adalet İstatistikleri, 2024. Ankara: Mart-2005.

Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri 2024 Haber Bülteni, 5 Mayıs 2025.

Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2024-haber-bulteni-yayimlandi05052025091520>

Hukuk Kaosu, Hukukçu Ordusu ve Hukukun Maliyeti (Kamu Tercihi ve İşlem Maliyetleri İktisadı Perspektiflerinden Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)

Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2024 Yılı Faaliyet Raporu.

<https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/1803202511582024-yili-faaliyet-raporu-pdf.pdf>